

BALOGH ELEMÉR

Az anyagi büntetőjog egyes intézményei első kódextervezeteinkben¹

A polgári szemléletű magyar büntetőjogi kodifikáció első kísérleteinek egymáshoz viszonyításáról született már ugyan néhány munka,² ám az egyes konkrét jogintézmények komparatív mérlegelése várat magára. A jelen tanulmány, mellyel kiváló egykori professzorom, utóbb tanártársam, Besenyei Lajos előtt 70. születésnapján szeretnék tisztelni, erre vállalkozik. A büntetőjogi kodifikáció szőnyegen fekvő genezise két tervezetet érint: az 1795. és az 1830. évit. Azt a kérdést, hogy az említett két tervezet közül melyik volt értékesebb, kimunkáltabb, szemléletében, módszertanában haladottabb, a témát érintő szakirodalom általában elintézi azzal, hogy az utóbbi visszalépést jelentett az előbbihez képest.³ Ezt a sommás, több vonatkozásban persze helytálló megállapítást szeretném árnyalni azzal, hogy közelebről bemutatom néhány fontosabb jogintézmény szabályozását a két elaborátum egymásra vetített megoldásain keresztül.

Két, az alapul fekvő kérdés megoldását illetően a teljesség igényével készült kodifikációs munkálat összehasonlításakor felvetődik a kérdés, hogy minek alapján történjék a vizsgálódás. Jelen esetben azért döntöttem az általános részi kérdések górcső alá vétele mellett, mert e problémák még dogmatikai kérdésként való felvetődése is gyermekcipőben járt az idő tájt, így talán a legmarkánsabb jogtörténeti eredmények megállapítására kínál lehetőséget. A 18. századtól mind intenzívebben fogalmazódott meg az igény hazánkban a büntetőjog kodifikálására, már csak amiatt is, mert hogy a legtöbb, számunkra irány- és mértékadó országban jó ideje büntetőtörvények alapján folyt a „fenyítő törvénykezés.” A kodifikáció szükségességéről a 19. században egész általános szinten ugyan éles vita bontakozott ki a német tudományos irodalomban, melynek során mások mellett Savigny⁴ is a kodifikáció

---

¹ E dolgozat a T 043195 ny. számú OTKA program keretében, annak támogatásával született meg.

² A legfontosabb e tekintetben is, de legfőképpen az 1795. évi operátum bemutatását illetően HAJDU LAJOS monográfiája: *Az első (1795-ös) magyar büntetőkódex-tervezet*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1971.

³ Cf. Csizmadia Andor (szerk.): *Magyar állam- és jogtörténet*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1988.

⁴ Cf. FRIEDRICH CARL VON SAVIGNY, in Gerd Kleinheyer – Jan Schröder (Hg.): *Deutsche Juristern aus fünf Jahrhunderten*. 3. Aufl. C. F. Müller, Heidelberg, 1989, 239–246.; Kodifikation

ellenében foglalt állást, ám nálunk a büntetőjog összegzésének és a joganyag törvénykönyvi összefoglalásának elmaradása nem hozható ezzel összefüggésbe. A tényeket röviden összefoglalva: Magyarországon a joggyakorlat hosszú időn át nem igényelte, a progressziót képviselő jogászok elméleti felkészültsége és potenciálja nem nyújtott elég muníciót, a jogpolitika pedig nem „parancsolta ki” az ehhez szükséges eréllyel a korszerű büntető-törvénykönyvet. Amikor azután a feladat megoldását tovább már nem lehetett halogatni, olyan – formai és tartalmi – jogszabályszerkesztési kérdésekre kellett megoldásokat találni, melyeknek nem volt norma- vagy tudománytörténeti előzménye nálunk.

A törvénykönyv tehát, mint jogforrás is jószerivel ismeretlen volt honi jogéletünkben, könnyen belátható tehát, hogy a kodifikátorok szeme előtt csakis külhoni példák lebegtek. Rendszertani szempontok, dogmatikai összefüggések csak általánosságban, mint konkrét tartalmi kérdések merültek fel. Az európai források tükrében és a szerény hazai tapasztalatok birtokában csak az 1843. évi törvényjavaslatokról mondható el, azok közül is inkább csak a Deák-féle anyagi jogi operátumról, hogy tudatos dogmatikai felépítésben foglalja össze és rögzíti a normákat. Eladdig inkább az mondható, hogy a tervezetek készítői az idegen minták alapul vétele mellett több-kevesebb tudatossággal törekedtek bizonyos belső rendszert adni munkálataiknak. Ez a megállapítás leginkább a büntetőjog általános részi kérdéseinek szabályozására áll.

Mind az 1795., mind az 1830. évi tervezet készítőiben munkált az a törekvés, hogy a részletszabályokra nézve általánosan érvényes megállapításokat is megfogalmazzanak, de ezek dogmatikai jelentőségét és főleg rendszertani szerepét illetően nagyfokú bizonytalanság észlelhető, és ebből adódóan eléggé különböző megoldások születtek. Az 1795. évi operátum egy jogforrástanilag nehezen értelmezhető részben, a *Principia* című bevezető fejezetben sorolja fel és fejti ki azokat az alapelveket, melyek jó részét mai szemléletünk egy-egy anyagi és eljárásjogi törvény általános részében helyezné el. Az 1830. évi tervezet készítői tudatosan elhagyták ezt a részt, mondván, az alapelveknek nem a törvénytövegen kívül, hanem azon belül kell lenniük. Ennek az – önmagában helyeselhető hozzáállásnak – az lett a következménye, hogy ebben az utóbbi munkálatban nem olvashatunk önállóan általános kérdéseket taglaló szöveget, az eljárási jogot taglaló első részben (*De Forma Procedurae*) viszont több cikkely is részletesen kifejt néhány ide tartozó jogintézményt. A rendszertani változtatás megítélése tehát ambivalens: előrelépésnek tekinthető, hogy az utóbbi tervezet ezeket az elvi jelentőségű kérdéseket a normaszöveg koherens részévé tette, azáltal azonban, hogy a perjogi részben helyezte el anélkül, hogy az egyéb eljárási szabályoktól elválasztotta volna, azt a látszatot kelti, mintha általános büntetőjogi rendelkezések csakis processzuális tartalmat hordozhatnának. Ebben a megoldásban persze nem nehéz fölismerni azt a tradicionális magyar jogászai szemléletet, amely alapállásában valóban így gondolkodott: tudnivaló, hogy az anyagi jog kiolvadása az eljárási jogból Európa más

országában is a fejlődés eredményeként állt elő, mely egyben a modern rendszer-szemléletű jogászai gondolkodásmód térnyerésének indikátora.

1. A bűncselekmény fogalmi megragadása

A legelső kérdések egyike, amelyre egy büntetőtörvénynek absztrakt választ kell adnia, hogy miféle emberi magatartás az, amit büntetéssel fenyeget. Mindkét tervezet legelső megállapításai erre keresik a választ:

“1. *Cum delictum sit violatio libera legis poenalis, poena malum, cui delinquens e legis dispositione subijcitur, lex autem non alias actiones poena subijcere possit, quam quibus civilis societas laeditur, ex ipsa delicti poenaeque indole consequitur: Cogitationes pro delictis haberi nequire, ac legis transgressionem in tantum unice pro delictis haberi posse, in quantum mediate vel immediate libere fit; neque delictum esse, ubi libertas voluntatis defuerit; neque libertatem actionis ibi esse posse, ubi penitus ignoratur, quod agitur.*

4. [...] *Pro delictis proinde actione publica vindicandis ea solum habenda sunt, quae per praesentem codicem pro talibus declarantur.*” (1795)

„§. 1. *Omnis actio vel omissio libera legibus sub sanctione poenae publicae vetita, in genere delictum, seu reatus est.*” (1830)

Leginkább szembeötlő, hogy a korábbi tervezet részletesebben fogalmaz, de a *nullum crimen sine lege* elvének minimálisan mindkettő eleget tesz. Az objektív vonatkozást akként teljesítik, hogy a büntett (*delictum*) fogalmi elemeként a büntetőtörvény megsértését (az 1795. évi hangsúlyozottan *csakis* a kódex megsértését) állapítják meg – megjegyzendő, hogy az 1830. esztendei tervezet a mulasztást (*omissio*) is kifejezetten említi –, de nagyobb hangsúlyt helyeznek, főleg az 1795. évi, az elkövető tudati állapotára. E tekintetben a későbbi operátum megfogalmazói elégségesnek tartották a szabadon (*libera*) történő elkövetési magatartást rögzíteni kritériumként, míg a régebbi munkálat szövege részletesebb. Itt azt is olvashatjuk, hogy a pusztá gondolat (*cogitatio*) nem büntethető, és a jogalkotó félreérthetetlenül lándzsát tör a szabad akaratból elkövetés pönalizálása mellett: nem valósul tehát meg bűncselekmény ott, ahol hiányzik az akarat szabadsága, s hozzáteszik, hogy nem beszélhetünk a cselekvés szabadságáról ott, ahol az elkövető előtt teljesen ismeretlen az, amit tesz. Ez a korábbi tervezet még azt a megállapítást is tartalmazza, hogy a törvény csakis olyan cselekményeket vonhat büntetés alá, amelyek sér-

tik a társadalmat. Ezt a gondolatot talán mint az absztrakt társadalomra való veszélyesség egyik legkorábbi magyarországi megfogalmazását tekinthetjük.⁵

a) *A beszámításról általánosságban*

A korábbi operátum a bűncselekményi minősítéssel szoros kapcsolatban és nagy hangsúllyal szól a beszámításról szubjektív lehetőségi feltételéről:

“2. *Hoc e fonte delictorum imputatio, sive actionis delinquenti attributio profluit. Nemini enim actio quaequam attribui poterit, nisi & libere egerit & quid ageret, intellexerit, aut saltem intelligere potuerit. Imputationem igitur non modo merus casus & absoluta coactio, sed & error atque invincibilis ignorantia impedit. Quove major fuerit in actibus lege expressis delinquentis libertas & intelligentia, eo major esse debet delicti imputatio. Hinc etiam electio inter duo mala poenalis esse nequit, nisi notabilis intercedat improportio.*” (1795)

A bűncselekmény felróhatósága (*attributio*) az elkövető szabad akaratát, belátási képességét feltételezi. A beszámítást tehát nemcsak a véletlen eset (*merus casus*), az ellenállhatatlan kényszer (*absoluta coactio*), hanem a tévedés (*error*) és a leküzdhetetlen tudatlanság (*invincibilis ignorantia*) is akadályozza. A beszámítás mérlegelése során a törvényalkotó – a tervezet más intézményei vonatkozásában is – egy arányossági tesztet alkalmaz: minél nagyobb mértékben állt fenn az elkövető szabad belátása tette törvénysértő voltát illetően, annál nagyobb mértékben van helye a terhére való beszámításnak. Két rossz közötti választás esetén tehát általában nincs helye büntetésnek, hacsak jelentős aránytalanság nem forog fenn. Megállapítható, hogy a kodifikátorok ennyivel el is intézték a beszámítást befolyásoló körülmények taglalását.

Az 1830. évi tervezet a bűncselekményi minősítés efféle, általános szempontok szerinti megközelítését nem alkalmazza. Ehelyett a VIII. cikkelyben részletesen kifejti a büntett beszámítását befolyásoló körülményeket, miközben arra koncentrálna, hogy iránymutatást adjon a bírónak arra nézve, hogy a vétkes gondatlanság és a rosszindulat fokára alapítsa ítéletét.

b) *A szándékosság és a gondatlanság*

A beszámítás alapkérdése az elkövető tudati viszonya cselekményéhez. A fentebb említett arányossági tesztet alkalmazza az 1795. évi tervezet, egy háromfokozatú

⁵ Cf. TOKAJI GÉZA: *A bűncselekménytan alapjai a magyar büntetőjogban*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp. 1984, 103–131.; NAGY FERENC – TOKAJI GÉZA: *A magyar büntetőjog általános része*. Korona Kiadó, Bp. 1998, 139–147.

skálán elhelyezve a beszámítás kétféle alakzatának tipizált helyzetzeit. A jogalkotó az egyes bűncselekmények törvényi tényállásainak megfogalmazásakor rendre utal arra, hogy a bíró a szándékosság és a gondatlanság emitt taglalt fokozataitól függően milyen büntetések között válogathat.

“3. [...] *Culpa est: dum effectus praeter directam agentis intentionem evenit. Ejusdem gradus primus est, dum actus valde remotam cum effectu connexionem habet; secundus, dum e praecedenti actu effectus facile sequi poterit; tertius, dum effectus, qui evenit, facilius ex actu sequi poterat, quam qui directe intendebatur.*

Malitia, sive propositum, sive dolus adest: dum id reipsa accidit, quod intenditur. Ejusdem gradus primus est, dum e passione nimiaque animi perturbatione; secundus, dum nulla vehemens urget perturbatio, sed consulto aliquid contra legem committitur, aut per legem praeceptum omittitur; tertius, dum plura adsunt momenta, ne delictum suscipiatur, humanitatis attamen & societatis civilis vincula perrumpuntur.” (1795)

„§. 3. *Culpa est, dum effectus praeter directam agentis intentionem evenit; ejusdem gradum primum constituit, dum actus valde remotum cum effectu nexum habet; secundum, dum e praecedenti actu effectus facile sequi potuit; tertium denique, dum effectus qui ex actu profluxit, per agentem facilius praevideri poterat, quam quem directe intendebat.*

§. 4. *Malitia consistit in malevola intentione facto contestata, ejusdem gradus primus est, dum e passione nimiaque animi perturbatione; secundus, dum nulla vehemens urget perturbatio, sed consulto aliquid contra legem committitur, aut per legem praeceptum omittitur; tertius demum, quando plura adsunt momenta, ne delictum suscipiatur, humanitatis attamen et societatis civilis vincula studiose perrumpuntur.” (1830)*

A gondatlanságra (*culpa*) úgy tekint a tervezet, mint amikor a cselekmény eredménye az elkövető feltett szándékán kívül következik be. Ennek legenyhébb fokozata, ha a cselekvésnek csak távoli kapcsolata van az eredménnyel; súlyosabb a helyzet, ha az elkövetett cselekményből könnyen bekövetkezhett az eredmény; a legterhesebb beszámítás esete pedig az, ha az előállt eredmény könnyebben bekövetkezhett az elkövetői magatartásból, mint az, amire a voltaképpeni szándék irányult. Szándékosságról (*malitia, propositum, dolus*) akkor lehet szó, ha ténylegesen az az eredmény következik be, amelyre az elkövető szándéka irányult.

Fokozatai, az enyhébbtől a súlyosabb felé haladva: ha valaki szenvedélyességből és erős lelki felindultságban cselekszik; ha megfontoltan sérti meg a törvényt vagy elmulaszt megtenni valamit, ami törvénszabta kötelessége lenne; a harmadik pedig az, ha sok tényező inti az elkövetőt arra, hogy ne vigye véghez a büntettet, mégis megteszi.

Nagyon fontos az a szembeötlő tartalmi azonosság, amit a két tervezet megoldása szövegszerűen mutat. A későbbi operátum megfogalmazói annyira jónak és kiérleltnek találták a korábbi szabályozási javaslatot, hogy azt érdemi változtatás nélkül, jelentős mértékben szó szerint átvették. Lényeges különbség viszont, hogy ezt a háromfokozatú kategorizálást nem vetítették rá mechanikusan az egyes bűncselekmények törvényi tényállásainál a büntetési nemekre és tételekre, hanem ott csak általánosságban említik a beszámítást súlyosító vagy enyhítő körülményeinek összességét.

2. A beszámítást befolyásoló tényezők

Némileg meglepő módon az 1795. évi elaborátum nem tartalmaz alapelveket e nagyon lényeges bűncselekménytani kérdéskörben. Megelégszik annyival, hogy az elkövetőnek a tettehez való pszichikai viszonyát jellemző szándékosság – gondatlanság fogalmkörére utal. Ez a megoldás is jól mutatja, hogy a 18. század végén mennyire nem létezett még rendszerezett gondolkodás az általános büntetőjogi kérdések rendszertani jelentőségéről, pontosabban hiányzott az erre irányuló felismerés.⁶ Az 1830. évi operátum nagyot lépett e vonatkozásban előre, amikor a VIII. cikkelyben felsorolja és definiálja a beszámítást enyhítő, a következőben pedig a súlyosító körülményeket.

a) A beszámítást kizáró és enyhítő körülmények

A büntethetőséget kizáró és enyhítő körülmények között bizonyos fokozati különbséget tesz az 1830. évi tervezet. A kétféle minősítés közötti egymásra vonatkoztatott, kategórikus különbséget ugyan nem definiál az operátum, de a szakaszokba szedett, felsorolás-jellegű szabályozásból kivehető a jogalkotói distinkció. Elvi jelentőségű annak megállapítása is, hogy minden olyan esetben, amikor a megkísérelt büntett valamilyen akadályoztatás miatt nem vált befejezetté, csak addig a fokig van beszámításnak helye, ameddig a cselekmény végső mozzanata eljutott.

⁶ A magyar kései rendiség koráról több kiváló büntetőjog-történeti analízist publikáló BOTH ÖDÖN egyik – kandidátusi értekezésésként is megvédett – tanulmányában részletesen elemezte a büntethetőséget befolyásoló körülményeket: A beszámítást kizáró és a büntetést megszüntető okok Szeged város reformkori büntetőjogában (1790–1848). *Acta Jur. et Pol. Szeged*, 1963. Tomus X. Fasc. 7.

„§. 5. *A delicti imputatione immunes sunt: mente vel penitus orbat, vel cum lucidis intervallis delirantes; aut si ex morbo usu rationis destituantur, relato ad facinus durante deliroso morbo commissum. Prout et*

§. 6. *Dormientes ac noctambulones. Immunitat porro*

§. 7. *Invincibilis facti et juris ignorantia;*

§. 8. *Casus mere fortuitus;*

§. 9. *Atque insuperabilis coactio;*

§. 10. *Impuberes infra 14. aetatis annum criminalis imputationis incapaces declarantur, et juvenalis aetas usque 20. annum in concursu aliorum adjunctorum pro alleviante circumstantia censebitur.*

§. 11. *Ad mitigantes circumstantias refertur aetas quoque decrepita;*

§. 12. *Morbi animi, mentisque debilitas;*

§. 13. *Ebrietas item citra tamen praeviam intentionem ad delictum directam, contracta;*

§. 14. *Porro passiones animi, quales sunt: ira vehemens, et prima furia praesertim provocata, justus item dolor, et amor in amentiam degenerans;*

§. 15. *Ultronea, et non simulata criminis poenitudo, ac confessio, nec vana successurae emendationis spes;*

§. 16. *Ignorantia juris non admodum culpabilis, qualis ex defectu educationis, aut apud surdos et surdomutos prohibitionem legis per signa cognoscendi non satis capaces intervenire potest;*

§. 17. *Extraema ad sustentationem vitae urgens necessitas, exiguitas causati damni, vel in committendo delicto observata per delinquentem moderatio;*

§. 18. *Vita bene anteacta et honesta fama;*

§. 19. *Mandatum illius, cui incusatus secus obtemperare tenetur; Denique*

§. 20. *In omni casu, quo delictum attentatum, quocunque ex incidenti consumatum non est, pro gradu tantum illo, quo actus ad effectum proximus accessit, imputationi locus erit.”*
(1830)

Ez a részletes katalógus a magyar büntetőjogi kodifikáció-történet első kísérlete arra, hogy számba vegye a fenyítő törvénykezés során kényszerítően irányadó szempontokat, melyek a beszámítást kizárják, vagy legalább enyhítik. A jogalkotók nem úgy fogalmazzák, hogy e feltételek teljesülésekor fogalmilag nem jön létre bűncselekmény, hanem úgy közelítenek a kérdéshez, hogy nem – vagy nem a törvény teljes szigorával – büntethető az elkövető. Teljes büntetlenséget élveznek e szerint azok, akiknek elméje teljesen elborult, s ugyanígy az alvajárók. Ugyanígy

ítélendő meg az elháríthatatlan cselekmény és a jog nem ismerése (*juris ignorantia*), különösen, ha a neveltetés hiányosságaival függ össze, a tisztán véletlen esetek és a legyűrhetetlen túlerő. Hasonlóan vétőképtelenek a 14. éves korukat el nem ért serdületlenek; az ennél idősebb elkövetők már büntetőjogi felelősséggel tartoznak, de fiatal koruk – más összefüggésekre is tekintettel – enyhítő körülménynek számít. Ez utóbbi feltétel átvezet az enyhítő körülmények világába.

A büntethetőséget enyhítő körülmények lajstroma meglehetősen hosszú. Az elkövető hajlott kora mellett a lelki betegségek közelebről meg nem határozott köre és a szellemi gyengeség is említésre kerül; az emberi lélek sajátságos állapotait is méltányolták – ide vonhatók a lélek szenvedélyei, mint a hirtelen harag, a kiprovokált dühroham (erős felindulás), a fájdalom, sőt az örültséggel határos szerelem is! Az ittas állapot megítélése nagyon fontos: enyhítő minősítést eredményez, ha teljes önkívülettel jár, és csak a bűncselekmény elkövetését megelőző egyenes szándék tekintetében. Nagy kár, hogy a jogalkotó ezt az igen lényeges, koronként és helyenként igen különbözően megítélt körülményt részletesebben nem taglalta. Önálló pragrafusban rögzítik a bűncselekmény önkéntes és őszinte bevallását és megbánását, amennyiben – teszi hozzá a tervezet – a megjavulás nem hiú remény. A süketek és a süketnémák is kedvezőbb elbírálás alá esnek, amennyiben a törvényi tiltást a számukra felismerhető jelekből nem képesek kielégítően felfogni. Röviden említésre kerül az életben maradást célzó, szorító végszükség is. Méltánylást érdemel a bűncselekménnyel okozott kár csekély mértéke, vagy az elkövetés során tanúsított mértékletesség. Jelentőséget kap a becsületes előélet és a jó hírnév. Végül pedig a büntethetőséget mérséklő körülménynek számít annak parancsa, akinek a vádlott engedelmességgel tartozott. Fel kell itt figyelni arra, hogy a jogalkotó nem a büntethetőséget kizáró, hanem csak enyhítő tényezőként vette számításba ezt a nagyon releváns és meglehetősen gyakori társadalmi szituációt.⁷

b) *A beszámítást súlyosító körülmények*

Az 1830. évi munkálat első részének a teljes kilencedik cikkelye foglalkozik a büntetést súlyosító körülményekkel – hasonló dogmatikai súllyal, bár terjedelmét illetően kisebb részletességgel, mint az enyhítő tényezők tekintetében.

„*Circumstantiae aggravantes communes sunt:*

§. 1. *Grave, et in suis sequelis perniciosum scandalum;*

§. 2. *Insignis, temeritas, manifestus legum, superioritatis, aut pudoris contemptus;*

§. 3. *Praecedens infructuosa correctio;*

⁷ ANTAL PÉTER: A gazda és a mesterember parancsa, valamint a fenytőjog intézménye Debrecen város reformkori büntetőjogában (1825–1848). In *A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve, 1981*. Debrecen, 1983, 189–202.

§. 4. *Desumentur porro aggravantes circumstantiae in specie a persona delinquentis, si delictum promovit, qui impedire debebat, aut si per domesticum, cui cura commissa fuit, vel plane fide jurata obstrictus erat patretur:*

§. 5. *A persona laesi, si quis nullo habito conditionis, characteris, sanguinis, aut conjugii respectu, si item in personam afflictam, et commiseratione dignam, vel in fidei suae creditam deliquerit.*

§. 6. *A modo et intentione delinquendi: si delictum non tantum voluntarie, deliberate, dolose, sed etiam praemeditate commissum fuit; si aliorum seductio, insignis calliditas, insidiae, effractio et periculosa molitio accessit, vel insuper longior etiam praeparatio; si denique consortium delinquendi causa initum fuit, aut grande damnum, praesertim, quod per delinquentem nec compensari potest, inde emergit, vel plane caedes.*

§. 7. *A loco: si delictum patrat in Regia habitatione, vel loco sacro, aut tali, cujus violatio securitati publicae, finique civitatis magis adversatur.*

§. 8. *A tempore: si noctu, pestis, incendii, naufragii, exundationis vel alterius communis calamitatis tempore commissum sit.*

§. 9. *Ab objecto: si illa sacra et publica sunt; prout et actorum publicorum, ad insidias alterius vitae, vel bonis struendas praesuscepta vitatio.*

§. 10. *A concursu plurium delictorum.*

§. 11. *In casu complicitatis praeter generales articulo hoc recensitas imputationis regulas specialiter eo reflectendum est, an quippe concursus ad existentiam delicti ita necessarius fuerit, ut citra complicitis cooperationem delictum nec patrari potuisset, vel saltem consumationem in parte facilitaverit.*

§. 12. *Complex autem vel socius ille est, qui seu consilio, seu opera, ad patrandum delictum concurrat.” (1830)*

A büntetést súlyosító körülményeket bizonyos szempontok alapján csokorba szedte a jogalkotó. A csoportosítás alapját jobbára maguk a törvényi diszpozíciók tartalmazzák, de általánosnak mondható szempontokat is megfogalmaz a tervezet: ilyen a súlyos, következményeiben veszélyes botrányokozás, valamint az elkövetésben megnyilvánuló gátlástalanság, melynek jeleként az operátum a bűnöző megjavulásának eredménytelenségét említi (jellemzően a visszaesés vonatkozásában, bár ezt *expressis verbis* nem olvashatjuk), de méginkább a féktelenséget, vakmerőséget, melyek kétséget kizáróan mutatják az erkölcsi és jogi normák semmibe vételét. A nevezett cikkelyből kiolvasható csoportok:

ba) Az elkövető személyével kapcsolatban: az a tény, hogy az illetőnek meg kellett volna akadályoznia a bűncselekményt, ám ellenkezőleg cselekedett. Ugyanígy, ha a tényállást az a személy valósítja meg, akinek a gondjára volt valami bízva, vagy esküvel ígérte, hogy távol tartja magát a bűnös tett elkövetésétől.

bb) A sértett személyével kapcsolatban: ha az elkövető semmibe veszi a társadalmi együttélés minimális, tradicionális normáit, formáit, viszonyait – így különösen a rokonságot, házasságot, avagy bizonyos személyek megalázott, szánalmat érdemlő helyzetét. Az a helyzet is ide vonható, ha a büntetett olyan személy ellen vét, akit rábíztak.

bc) Az elkövetés módjával kapcsolatban a legveszélyesebbnek gondolt magatartásokat említi a jogalkotó, további csoportosítást alkalmazva. Ezek: ha a bűncselekményt nemcsak akaratosan, hanem előre kitervelten követik el; ha mások félrevezetése különleges ravaszság, cselvetés által történik, vagy a bűncselekmény elkövetését hosszas előkészület előzi meg; ha az elkövetés céljából bünszövetség jött létre, vagy olyan nagy kár keletkezett, hogy azt az elkövető nem képes megtéríteni, és főképpen, ha gyilkosság történt – utóbbi vonatkozásában nyilvánvalóan azért, mert az emberi élet kioltása fogalmilag irreverzibilis.

bd) A bűncselekmény színhelyével kapcsolatban egy tradicionális és egy modern, államvédelmi jogi tárgy fogalmazódik meg. Ha a bűncselekmény királyi lakhelyen vagy szent helyen történt; illetve ha olyan helyen, amelynek megsértése nagymértékben kárára van a közbiztonságnak és az állam érdekének. Utóbbi vonatkozásban nem derül ki, hogy a jogalkotó tárgyyszerűen mire gondolt, így a szabályozás célja kissé homályos és nagyon széleskörű értelmezésre adott (volna) lehetőséget.

be) Lényeges a temporális reflexió is; eszerint súlyosabb megítélés alá esik az, ha a bűncselekményt éjjel, járvány, tűzvész, hajótörés, árvíz vagy más, a közösséget fenyegető közveszély alkalmával követik el.

bf) A tárgyra nézve: ha ez közösségi vagy szakrális karaktert hordoz. Ide értendő a közvádlok megvesztegetése valamely csalárdtság elkövetésére (ez akár önálló, különös részi tényállás is lehetne, ahogy hasonló olvasható is az operátumban), valamint az, ha más életében vagy javaiban okoznak előre megfontoltan kárt.

bg) Nagyon előremutató nézőpont is megfogalmazást nyer: ez a halmazat kérdése. Természetesen a modern értelemben vett alaki és anyagi halmazat különbségére még nem történik utalás, de a tény, hogy több bűncselekmény együttes megvalósítását (*concursum plurium delictorum*) súlyosító körülménynek tekintette a jogalkotó, mutatja a jogi progresszió iránti érzéket.

bh) Végül a beszámítást általában súlyosítja a kodifikátorok szerint a többiek általi elkövetés. Az ilyen esetekben az általános szabályok mellett arra kell különösképpen tekintettel lenni, hogy az elkövetők összefogása a bűncselekmény elkövethetőségének feltétele volt-e, vagy hogy a társtettesek közös fellépése nélkül a bűncselekmény egyáltalán megtörténhetett-e volna, illetve a befejezetté válást

milyen mértékben segítette elő. A jogalkotó önálló szakaszban definíciót is ad a cinkos (*complex*) vagy büntártás/tettetárs (*socius*) kategóriájára: eszerint ő az, aki a bűncselekmény elkövetéséhez tanáccsal vagy tevőlegesen hozzájárul.

Itt meg kell említeni, hogy az 1795. évi tervezet is reflektál (Principia 6.) a bűnsegédek büntethetőségére:

“Tum demum receptatores pari cum principalibus delinquentibus poena adficiuntur, dum ante delictum de iis, aut rebus e delicto quaesitis occultandis, inter delinquentem & receptatorem conventum fuerit.” (1795)

E szerint a bűnpártolókat (*receptatores*) a főbűnösökkel azonos módon kell szankcionálni, amennyiben a bűnpártoló és a tettes között még a bűncselekmény végrehajtása előtt jött létre megállapodás az elkövető személyének vagy a bűncselekménnyel megszerzett zsákmány elrejtésére.

3. A büntetés célja

Mindkét operátum részletesen foglalkozik a büntetésekkel, éspedig jobbra általános igénnyel. A korábbi tervezet nagyon sok szempontot értékelve, igen behatóan tárgyalja a büntetésekkel kapcsolatos általános kérdéseket, az alábbiakban csak egy, talán a legfontosabb elvet rögzítő részletet idézek:

“8. Poena cujuslibet finis quoad delinquentem est: ut aut idem emendetur, aut si emendari nequit, ulterior nocendi facultas ipsi adimatur. Quoad vero publicum, poenarum finis exemplum est, ut videlicet metu poenae a delinquendo alii absterreantur. Vindicta igitur in nullo casu poenae objectum esse potest, semperque legum sanctitatem dedecet.” (1795)

Honi büntetőjogunkban az egyik legelső megfogalmazása ez a speciális és az általános prevenciónak: minden büntetés célja az elkövetőt illetően az, hogy javuljon meg, vagy legalább jövőbeni ártóképességétől fosztassék meg; a közösséget illetően pedig a cél a példaadás, az elrettentés. A bosszú (*vindicta*) sohasem lehet a büntetés legitim célja, hiszen az méltatlan a törvények szelleméhez.

Az állami büntetőjog rendszerében kiszabásra kerülő büntetéssel szemben egy sor további követelményt is meghatározott az 1795. évi operátum. Így: minden büntetésnek azonnalinak, határozottnak és célját tekintve alkalmasnak kell lennie. Ebből adódóan a terhes ítéletet a bűncselekmény elkövetését követően minél hamarabb, és lehetőleg a tett helyszínén kell végrehajtani. Keveredik tehát a régi büntetési gyakorlatból visszamaradt szempont (a büntett elkövetésének helyszínén

és jellemzően nyilvánosság előtt) a polgárosodó, modern társadalom nézőpontjával, melynek egyik attribútuma a magának feltétlen érvényesülést követelő állami büntetőjog előretörése – ennek fontos következménye például az is, hogy az ítéletet feltétlenül végre kell hajtani (*exempli gratia*: a kötél elszakadása nem akadályozhatja meg véglegesen az elítélt felakasztását).

Ügyelni kell arra is, hogy a szankció ne tegye az elítéltet fizikai vagy morális értelemben nyomorékká, és különös figyelmet kell fordítani arra, hogy a büntetések ne váljanak újabb bűncselekmények forrásaivá. Büntetésképpen nem alkalmazható olyan hátrány, amely a büntetés céljával ellenkezik. Központi szempontnak tekintették az arányosságot, vagyis azt a célt, hogy a büntetésnek arányban kell állnia azzal a rosszal (*malum*), amelyet a bűnelkövető tettevel okozott; arányosnak kell lennie abban az értelemben is, hogy a szankción keresztül kilátásba helyezett hátrány elegendő legyen mindazon előny felülmúlására, amelyet a tettes cselekménye elkövetésétől remélhetett. Ezzel függ össze az az igény is, hogy abűncselekménnyel okozott anyagi kár lehetőleg megtérüljön – ennek érdekében még azt is megengedhetőnek tartotta a jogalkotó, hogy a bűncselekménnyel okozott károk és a perköltségek megfizetésére a tettes örökösei is kötelezhetőek legyenek (az örökség mértékéig).

Az 1795. évi elaborátum felveti a halálbüntetés problematikáját is, és sokrétűen elemzi. Érdemes a legfontosabb alapelveket erről is idézni:

“12. Malum quodlibet ipsaque mors, tanquam poena distari potest, si medium aliud conservandae securitatis publicae praesto non fuerit. Quodsi enim privato cuiuslibet, in statu defensionae, ad sui conservationem media omnia adhibere licet, id profecto reipublicae, securitates suae causa difficultari nequit. [...] In mortis inerim poena observandum: quod, cum mors malorum omnium postremum sit, ejusdemque exasperatio fini poenae, ac humanae cum primis mansuetudini adversetur, mortis exasperatio, vivo delinquente nunquam adhibebitur; quin potius ad evitandos tristissimos sane humanitati casus, qui non raro ob ministrorum justitiae sive negligentiam, sive imperitiam emergere consueverant, poena mortis, quam minime casibus obnoxia methodo desummetur. Subinde tamen, in casibus extraordinaris, cadaveris ad locum infamem expositio, dissectio, incineratio vel supplicio adfecti divulgatio institui poterit. [...]

13. Si delinquens diversorum delictorum reus fuerit, atque ad haec capitale etiam delictum concurrerit, sola capitalis in reum poena decernetur. Quodsi autem capitale nullum extiterit, ejusdem poena dictabitur, in quod lex severum animadvertit; ita tamen, ut poenae exasperandae causa, reliquorum etiam ratio habeatur.

15. Mortis poenam in nullo alio casu dictandam esse, quam malitia delinquentis gradum eum attingente, ut societatis civilis singulorumve ejusdem civium securitas publicusque poenarum omnium finis, sive exemplum non alter, quam morte delinquentis obtineri possit.

Ad quod etiam eo certius assequendum, mortis poena in quantum fieri poterit, semper in loco delicti, aut saltem eidem proximiori infligentur.

Modus vero poenam hanc infligendi uniformis erit, semperque gladius ratione tali adaptatus adhibebitur, ut ad mortem condemnatus quam celerrime & certissime eandem subeat.” (1795)

Az idézett 12. alapelv leszögezi, hogy bármilyen hátrányt, még az élettől való megfosztást is ki lehet szabni, ha a közbiztonság (*securitas publica*) megóvására nem áll más eszköz rendelkezésre. Ez tehát azt jelenti, hogy a halálbüntetés kiszabása lehetséges ugyan, de csak egyetlen nevesített főcél érdekében, ami a közbiztonság. Ezt a lehetőséget a jogalkotó a magánszemélyt megillető önvédelem elismerésével hozza összefüggésbe, mondván, ha a polgár saját élete megmentésére jogszerűen alkalmazhat halálokozásra alkalmas eszközt, akkor ugyanez a lehetőség az államot is meg kell, hogy illesse. A halálbüntetés azonban nem súlyosbítható, azaz minősített kivégzéseknek nem lehet helye, mert az ellenkeznék a büntetés céljával, de főképpen az emberi jóérzéssel. Némileg ennek ellentmondóan hozzáteszi a tervezet, hogy ez a tilalom csak élő elítéltre vonatkozik, rendkívüli esetekben azonban el lehet rendelni a holttestnek a tett helyszínén (*ad locum infamem*) való kitételét, felnégyelését, elégetését.

A halálbüntetés kiszabhatóságának a 15. alapelv egy, az elkövető oldalán megfogalmazott tudati mozzanatot is definiál; eszerint az is feltétel, hogy a tettes szándékossága olyan fokot érjen el, minek nyomán sem a társadalom biztonsága, sem a büntetés általános célja, a példamutatás másképpen nem érhető el, csakis az elkövető kivégzésével. A legfőbb, védendő jogi tárgy ebben a vonatkozásban is a “közbátorság”, de az elkövető személyiségének, tettében megnyilvánuló fékevesztettségének tulajdonít önálló jelentőséget a tervezet. A büntetés végrehajtási módjáról annyit ír, hogy az mindig egyforma legyen, éspedig pallos általi.

Az 1830. évi operátum általános büntetéstani kérdésekkel az első rész X. cikkelyében foglalkozik – a korábbi tervezet felfogásához nagyon közel állóan:

¹ „§. 1. *Poena delinquentibus irroganda gravitati delicti commensurata semper sit oportet.*

§. 2. *Poenae finis, quoad delinquentem est, ut emendetur, aut in casu incorrigibilitatis ulterior eidem nocendi facultas*

adimatur; quoad publicum vero ad absterrendum pro exemplo deservit.

§. 3. *Ad impressionem exempli augendam iudex, quoties circumstantiae admiserint et necessitas exegerit, executionem poenae ad locum delicti praefiget.*

§. 4. *Omnis delinquens vel temporaneam poenam recipit vell ad mortem damnatur.*

§. 5. *In poena mortis, quae gladio carnificis vel laqueo in executionem sumi debet, exasperatio locum non habebit; in casibus nihilominus extraordinariis expositio cadaveris, vel supplicio affecti divulgatio decerni potest.*" (1830)

Legelőször is rögzíti a jogalkotó, hogy a kiszabott büntetésnek a bűncselekmény súlyával mindig arányban kell állnia. A büntetés céljaként itt is világosan, talán még a korábbinál is egyértelműbben kerül megfogalmazásra a kétféle preventív aspektus: speciális tekintetben az elkövető megjavítása, vagy ha ez lehetetlen, a további bűnelkövetés lehetőségének megvonása; a társadalomra nézve pedig az, hogy mások elrettentésére alkalmas legyen. Ez utóbbi szempontnak való hatékony megfelelés végett, amennyire a körülmények megengedik vagy a szükség kikényszeríti, a büntetést a tett elkövetésének helyszínén kell végrehajtani. A büntetési nemek között alapvetően kétfélét definiál, a szabadságvesztést és a halálbüntetést, de megengedi a testfenyítő büntetések alkalmazását is. A halálbüntetés végrehajtását illetően a pallos mellett a kötél alkalmazhatóságát is rögzíti. E tervzet szerint sincs helye minősített halálbüntetéseknek, de kivételes esetekben elrendelhető a holttest közzététele, vagy a büntetés nyilvános végrehajtása.

Összegzés

Korai büntetőjogi kodifikációs törekvéseink e két, jobb sorsot érdemlő munkálatának a megjelölt szempontokból történt, rövid egybevetése is jól mutatja, hogy az 1830. évi operátum semmiben sem marad el az alapul szolgáló mintától. Más, több tekintetben méltán kifogásolható megoldást választ, amikor az Alapelveket formailag eltörli, de helyesen jár el, amikor a normatív tényállások közé inkorporálja ezeket. Látható, hogy számos elvi tételt majdnem szó szerint megőriz, ugyanakkor megállapítható, hogy helyes volt a kodifikátoroknak az a nézőpontja is, hogy az általános kérdéseket nem a törvényszövegen kívül, hanem azon belül kell a jogalkotónak elhelyeznie. Ez a megoldás azzal az előnnyel is járt, hogy az egyes általános elvi tételeket paragrafusokba rendezve lényegesen fegyelmezettebben, tömörebben lehetett fogalmazni. Kifejezetten az utóbbi munkálat erényeként kell elkönyvelni, hogy a beszámítás szempontrendszerét

lényegesen árnyaltabban, részletesebben, jogszabályszerkesztési tekintetben is hangsúlyosan tárgyalja.

Egy súlyos dogmatikai hiba persze maradt: azáltal, hogy az eljárásjogi részben helyezték el az 1830. évi tervezet készítői az általános szabályokat, azt sugallják, hogy ilyen kérdések csak processzuális tartalmat hordozhatnak. Ezt a tévedést a kortársak már felismerték, és a következő, méltán nagy hírű 1843. évi törvényjavaslatok már önálló jogforrásban rögzítették az anyagi és az eljárási jogot (valamint a börtönügyet), és az e dolgozatban elemzett általános kérdéseket javarészt a Deák Ferenc által jegyzett anyagi jogi javaslat tartalmazta – ez pedig, mint tudjuk, nemcsak rendszertani ellépést jelentett, hanem még inkább korszakos tartalmi evolúciót.

ELEMÉR BALOGH

EINIGE INSTITUTE DES MATERIELLEN STRAFRECHTS IN DEN ERSTEN UNGARISCHEN KODEXENTWÜRFEN

(Zusammenfassung)

Der vorliegende Aufsatz hatte das Ziel, eine komparative Studie über allgemeinrechtliche Probleme zwischen den ersten ungarischen Strafgesetzbuchentwürfen darzustellen. Es ist vor allem zu wissen, dass es in Ungarn zur Zeit der sog. Reformepoche (wie etwa in Deutschland zur gleichen Zeit der Vormärz), d.h. die Jahrzehnten seit 1790 bis hin 1848 das höchste Zielsetzung der Strafrechtsentwicklung war, einen Strafkodex zu schaffen. Das gelang bis 1878 zwar nicht, mehrere sehr wertvolle, offizielle Entwürfe (d.h. durch von dem ungarischen Reichstag gesandte Kommissionen herausgearbeitete *elaborata*) trotzdem zustande gekommen sind. Die ersten waren bahnbrechend, weil bis dahin gab es in Ungarn praktisch kein einheimisches Vorbild dafür, wie formell und inhaltlich ein Strafgesetzbuch aufgebaut werden soll.

Besonders der erste Entwurf (1795) war dogmatisch noch sehr traditionstüchtig. Als Muster galten die österreichisch-deutschen Strafgesetze, die selbst bis hinein das 19. Jahrhundert noch nicht für wichtig hielten, allgemeine, substantielle Regeln als selbständiger Teil im Kodex zu behandeln. Solche Fragen konnten aber zur Aufklärungszeit und im 19. Jahrhundert weiter nicht mehr vermieden werden. Im ersten ungarischen Strafgesetzbuchentwurf (1795) hatten die Kodifikatoren die Methode genommen, als Prolog sog. *Principia* am vorne gestellt zu haben. So sind insgesamt in 23 Grundprinzipien die wichtigsten, allgemeinen Fragen behandelt – diese Lösung war dogmatisch etwas kaotisch, sie zeigt aber, was die Kodifikatoren als wichtigsten über die Strafrechtspflege denken.

Der nächste Entwurf (1830) versuchte den vorherigen reformieren, aktualisieren. Inzwischen sind aber mehr als drei Jahrzehnte abgelaufen, so besonders dogmatisch standen mehrere moderne Vorbilder vor Auge. Dieses *operatum* war also systematisch gesehen ein gelungenere Schöpfung; und auch inhaltlich war fortschrittlicher. Die Prinzipien wurden als aussergesetzlicher Korpus abgeschafft, tatsächlich aber in den ersten Teil des Kodices hineingebaut. Das systematische Problem lag aber darin, dass sich dieser Teil (*De Forma Procedurae*) mit den Regeln des Verfahrens beschäftigt, so die allgemeinen Regeln darin haben den Schein gemacht, dass sie nur prozessualen Charakter haben.

Man kann zusammenfassend sagen, dass beide Entwürfe handelten die wichtigsten allgemeinrechtlichen, und zwar sowohl materiellrechtlichen wie auch verfahrensrechtlichen Regeln. Es sind zu lesen die Maxime *nullum crimen, nulla poena sine lege*; die grundlegenden Gesichtspunkte der Beurteilung des Verbrechens und der Täter subjektiver und objektiver Hinsicht, wie: Vorsatz, Fahrlässigkeit, Geltung, verminderte Schuldfähigkeit, Täterschaft und Teilnahme, Notwehr und Notstand etc. Es ist eine sehr grosse Schade für die zeitgenössische ungarische Strafrechtspflege, dass keine von beiden Entwürfen geltendes Strafgesetz wurde.